

Тема 1. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ І ДОХОДІВ ЗА НИМИ

Система податкового законодавства в Україні. Основні акти законодавства, якими визначаються особливості оподаткування операцій з цінними паперами і доходів за ними. Закони України «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про податок з доходів фізичних осіб», «Про податок на додану вартість», Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито».

1.1. Система податкового законодавства в Україні

Система оподаткування – це система, що об'єднує всі складові процесу встановлення, стягнення та регулювання оподаткування в країні. До її складу входять: законодавчо визначені платники податків, їхні обов'язки та права, об'єкти оподаткування, види та розміри податків, зборів та обов'язкових платежів, а також порядок їх стягнення та органи, що уповноважені здійснювати та контролювати стягнення податків, їхні обов'язки та права.

Податкова система в кожній країні є однією із стрижневих основ економічної системи. Вона, з одного боку, забезпечує фінансову базу держави, а з другого – виступає головним знаряддям реалізації її економічної доктрини.

Законодавчий акт щодо оподаткування в Україні

Закон «Про систему оподаткування» від 25 червня 1991 року № 1251 – XII в редакції Закону від 18.02.97 № 77/97-ВР зі змінами та доповненнями.

Відповідно до Закону «Про систему оподаткування в Україні», **система оподаткування** – це сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та до державних цільових фондів, що справляються у встановленому законами України порядку.

Законом визначено основні концептуальні принципи побудови системи оподаткування в Україні, податки і збори (обов'язкові платежі) до бюджетів та до державних цільових фондів, а також права, обов'язки і відповідальність платників податків:

- Встановлення і скасування податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів, а також пільг їх платникам здійснюється Верховною Радою України, а стосовно місцевих податків і зборів – Верховною Радою Автономної Республіки Крим і сільськими, селищними, міськими радами відповідно до цього Закону, інших законів України про оподаткування.

- Ставки, механізм стягнення податків і зборів (обов'язкових платежів), за винятком особливих видів мита, і пільги щодо оподаткування не можуть встановлюватися або змінюватися іншими законами України, крім законів про оподаткування.

- Податки і збори (обов'язкові платежі), стягнення яких не передбачено Законом про систему оподаткування, сплаті не підлягають. Зміни і доповнення до Закону про систему оподаткування, інших законів України про оподаткування стосовно надання пільг, зміни податків, зборів (обов'язкових платежів), механізму їх сплати вносяться до цього Закону, інших законів України про оподаткування не пізніше, ніж за шість місяців до початку нового бюджетного року і набирають чинності з початку нового бюджетного року. Це правило не застосовується у випадках зменшення розміру ставок податків, зборів (обов'язкових платежів).

- Будь-які податки і збори (обов'язкові платежі), які запроваджуються законами України, мають бути включені до Закону про систему оподаткування. Усі інші закони України про оподаткування мають відповідати принципам, закладеним у Законі про систему оподаткування.

- Зміни і доповнення до цього Закону, інших законів України про оподаткування стосовно надання пільг, зміни податків, зборів (обов'язкових платежів), механізму їх сплати вносяться до цього Закону, інших законів України про оподаткування не пізніше, ніж за шість місяців до початку нового бюджетного року і набирають чинності з початку нового бюджетного року. Це правило не застосовується у випадках зменшення розміру ставок податків, зборів (обов'язкових платежів) або скасування пільг з оподаткування та інших правил, які призводять до порушення правил конкуренції та створення податкових переваг окремим суб'єктам підприємницької діяльності або фізичним особам.

Основними принципами оподаткування є:

Обов'язковість

Упровадження норм щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), визначених на підставі достовірних даних про об'єкти оподаткування за звітний період, та встановлення відповідальності платників податків за порушення податкового законодавства.

Стабільність

Податки найкраще виконують свої функції за умов незмінності податкових ставок і основних видів податків протягом не менше 5-7 років.

Прогресивність

Податковий тягар має відносно рівномірно розподілятися залежно від величини отримуваних доходів.

Доступність

Система оподаткування має бути простою, зрозумілою для платників, а утримання податкових служб – недорогим.

Стимулювання

Податкова система створює орієнтири для розвитку або згортання виробництва та діяльності суб'єктів оподаткування. Ця функція може бути пов'язана із застосуванням пільг, зміною об'єкта оподаткування, зменшенням бази оподаткування.

Рівнозначність і пропорційність

Стягнення податків з юридичних осіб здійснюється в певній частці від отриманого прибутку і забезпечення сплати рівних податків і зборів (обов'язкових платежів) – на більші доходи.

Система оподаткування (рис. 1) характеризується її елементами – суб'єкти, об'єкти оподаткування, податкова ставка, джерело сплати, податковий період.

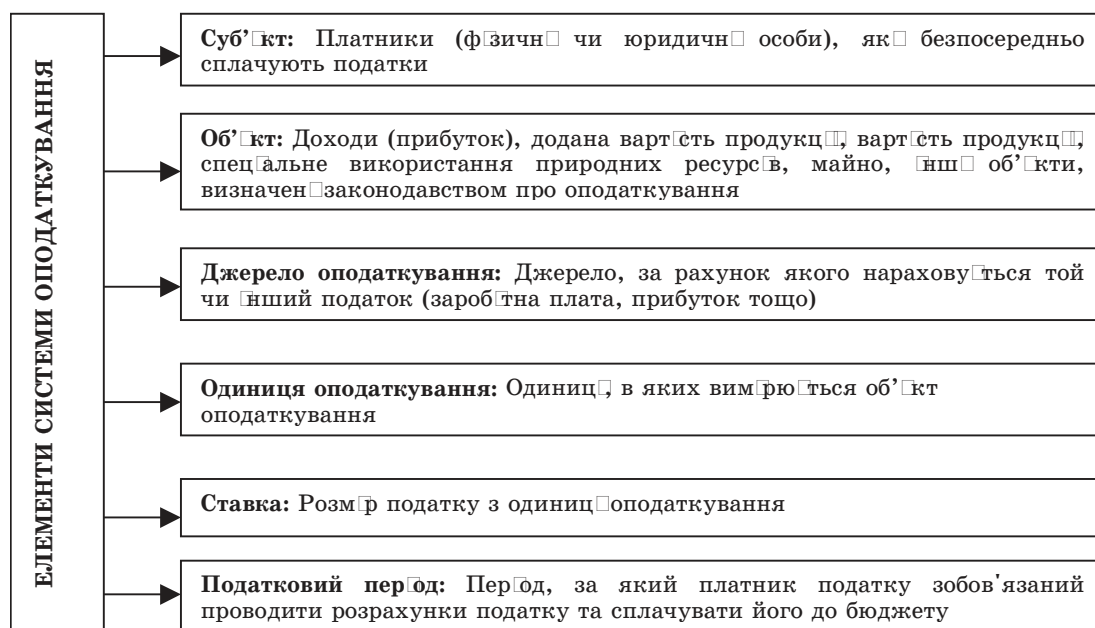

Рис. 1. Елементи системи оподаткування

Податки та збори

Сутність податків полягає в обов'язковому перерозподілі національного доходу з метою формування державних фінансових фондів.

Під податком і збором (обов'язковим платежем) до бюджетів та державних цільових фондів слід розуміти обов'язковий внесок до бюджету відповідного рівня або державного цільового фонду, здійснюваний платниками в порядку і на умовах, що визначаються законами України про оподаткування.

За формою оподаткування податки поділяються на **прямі** і **непрямі**.

Прямий податок – податок, який стягується з доходів та майна конкретної юридичної або фізичної особи. Прямі податки встановлюються стосовно платників. Їх розмір

залежить від розміру об'єкта оподаткування. Платником прямих податків є той, хто одержує доход, володіє майном. До прямих податків належать усі прибуткові та майнові податки (податок на прибуток підприємств, податок з доходів фізичних осіб).

Непрямі податки встановлюються на окремі товари, роботи, послуги і частково або повністю включаються до їх ціни або фіксуються у вигляді тарифів. Кінцевими платниками непрямих податків є споживачі товарів, робіт і послуг, а самі податки включаються у вигляді надбавки до ціни на ці товари, роботи й послуги. Непрямі податки ще називають податками на споживання. Оскільки платниками непрямих податків є споживачі продукції, і самі податки включаються до ціни товарів, робіт і послуг, то їх розмір для окремого платника податку прямо не залежить від одержаних ним доходів або наявного в нього майна.

До непрямих податків належать такі податки, як податок на додану вартість, акцизний збір, мито.

За економічним змістом об'єкта оподаткування податки поділяються на:

- прибуткові податки;
- майнові податки;
- податки на споживання;
- податки на різні дії.

Прибуткові податки стягуються з доходів (прибутків) фізичних та юридичних осіб.

Майнові податки застосовуються при оподаткуванні рухомого та нерухомого майна, а також на використання різних ресурсів — землі, води, корисних копалин тощо.

Податки на споживання сплачуються не при одержанні доходів (прибутку), а при їх використанні.

Податки на різні дії стягуються за оформлення юридичних чи господарських актів, з фінансових операцій, реалізації продукції тощо.

Податкова пільга – законодавчо закріплене повне або часткове звільнення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

Податкові пільги за законами України надаються платникам податків при здійсненні ними відповідних окремих видів діяльності або операцій.

Закон «Про систему оподаткування в Україні» визначає основні права та обов'язки платників податків:

Обов'язки платників податків і зборів (ст.9):

- вести бухгалтерський облік, складати звітність про фінансово-господарську діяльність і забезпечувати її зберігання у терміни, встановлені законами;
- подавати до державних податкових органів та інших державних органів відповідно до законів декларації, бухгалтерську звітність та інші документи і відомості, пов'язані з обчисленням і сплатою податків і зборів (обов'язкових платежів);
- сплачувати належні суми податків і зборів (обов'язкових платежів) у встановлені законами терміни;
- допускати посадових осіб державних податкових органів до обстеження приміщень, що використовуються для одержання доходів чи пов'язані з утриманням об'єктів оподаткування, а також для перевірок з питань обчислення і сплати податків і зборів (обов'язкових платежів);
- давати пояснення з питань оподаткування у випадках, передбачених законами, виконувати вимоги державних податкових органів щодо усунення виявлених порушень законів про оподаткування і підписати акт про проведення перевірки.

Права платників податків і зборів (обов'язкових платежів) (ст.10):

- подавати державним податковим органам документи, що підтверджують право на пільги щодо оподаткування у порядку, встановленому законами України;
- одержувати та ознайомлюватися з актами перевірок, проведених державними податковими органами;
- оскаржувати у встановленому законом порядку рішення державних податкових органів та дії їх посадових осіб.

Права та обов'язки податкових органів закріплені у Законі України «Про державну податкову службу» від 04.12.1990 р. № 509-12.

Права органів державної податкової служби (ст.11 Закону України «Про державну податкову службу»):

1) здійснювати документальні невізні перевірки, а також планові та позапланові візні перевірки своєчасності, достовірності, повноти нарахування і сплати податків та зборів (обов'язкових платежів), додержання валютного законодавства юридичними особами, а також фізичними особами, які мають статус суб'єктів підприємницької діяльності чи не мають такого статусу, на яких згідно із законами України покладено обов'язок утримувати та/або сплачувати податки і збори (обов'язкові платежі), крім Національного банку України та його установ (далі – платники податків);

2) здійснювати контроль за: додержанням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги) у встановленому законом порядку; наявністю свідоцтв про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, з наступною передачею матеріалів про виявлені порушення органам, які видали ці документи, торгових патентів;

3) одержувати у платників податків (посадових осіб платників податків) пояснення з питань, що виникають під час перевірок та стосуються реалізації повноважень органів державної податкової служби;

4) запрошувати платників податків або їх представників для перевірки правильності нарахування та своєчасності сплати податків та зборів (обов'язкових платежів) такими платниками податків;

5) одержувати безоплатно від платників податків, а також від установ Національного банку України та комерційних банків довідки та/або копії документів про наявність банківських рахунків, а на підставі рішення суду – про обсяг та обіг коштів на рахунках, у тому числі про ненадходження у встановлені терміни валютної виручки від суб'єктів підприємницької діяльності;

6) одержувати безоплатно необхідні відомості для формування інформаційного фонду Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та зборів (обов'язкових платежів) від платників податків, а також Національного банку України та його установ – про суми доходів, виплачених фізичним особам, і утриманих з них податків та зборів (обов'язкових платежів), від органів, уповноважених провадити державну реєстрацію суб'єктів, а також видавати ліцензії на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, – про видачу таких свідоцтв про державну реєстрацію та ліцензій суб'єктам господарської діяльності, від органів внутрішніх справ – про громадян, які прибули на проживання до відповідного населеного пункту чи вибули з нього, від органів реєстрації актів громадянського стану – про громадян, які померли;

7) одержувати безоплатно від митних органів щомісяця звітні дані про ввезення на митну територію України імпортованих товарів і справляння при цьому податків та зборів (обов'язкових платежів) та інформацію про експортно-імпортні операції, що здійснюють резиденти і нерезиденти, та від органів статистики – дані, необхідні для використання їх у проведенні аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій усіх форм власності;

8) вимагати від платників податків, діяльність яких перевіряється, усунення виявлених порушень податкового законодавства, контролювати виконання законних вимог посадових осіб органів державної податкової служби, а також припинення дій, які перешкоджають здійсненню повноважень посадовими особами органів державної податкової служби;

9) при проведенні перевірок вилучати у підприємств, установ та організацій копії фінансово-господарських та бухгалтерських документів, які свідчать про приховування (заниження) об'єктів оподаткування, несплату податків та зборів (обов'язкових платежів), а при проведенні арешту активів платника податків на підставі рішення суду – вилучати оригінали первинних фінансово-господарських та бухгалтерських документів із складенням опису, який скріплюється підписами представника органу державної податкової служби та платника податків, і залишенням копій таких документів платнику податків. Забороняється вилучення у суб'єктів господарської діяльності документів, що не підтверджують фактів порушення законів України про оподаткування;

10) надавати відстрочення та розстрочення податкових зобов'язань, вирішувати питання щодо податкового компромісу, а також приймати рішення про списання безнадійного боргу в порядку, передбаченому законом;

11) застосовувати до платників податків фінансові (штрафні) санкції, стягувати до бюджетів та державних цільових фондів суми недоїмки, пені у випадках, порядку та розмірах, встановлених законами України;

12) застосовувати до платників податків, які у встановлений законом строк не повідомили про відкриття або закриття рахунків у банках, а також до установ банків, що не подали відповідним органам державної податкової служби в установлений законом строк повідомлень про закриття рахунків платників податків або розпочали здійснення видаткових операцій за рахунком платника податків до отримання повідомлення відповідного органу державної податкової служби про взяття рахунку на облік в органах державної податкової служби, фінансові (штрафні) санкції у розмірі двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

13) за несвоєчасне виконання установами банків та іншими фінансово-кредитними установами рішень суду та доручень платників податків про сплату податків та зборів (обов'язкових платежів) стягувати з установ банків та інших фінансово-кредитних установ пеню за кожний день прострочення (включаючи день сплати) у порядку та розмірах, встановлених законами України щодо таких видів платежів;

14) користуватися у службових справах засобами зв'язку, які належать підприємствам, установам та організаціям, з дозволу їх керівників;

15) вимагати від керівників підприємств, установ і організацій, що перевіряються в ході планових та позапланових виїзних перевірок, проведення інвентаризацій основних фондів, товарно-матеріальних цінностей та коштів, у разі відмови у проведенні таких інвентаризацій або при проведенні адміністративного арешту активів – звернутися до суду щодо спонукання до проведення таких інвентаризацій, а до ухвалення відповідного рішення судом – у присутності понятих та представників підприємств, установ і організацій, щодо яких проводиться перевірка, опечатувати каси, касові приміщення, склади та архіви на термін не більше 24 годин з моменту такого опечатування, зазначеного в протоколі;

16) надавати інформацію з Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів іншим органам державної влади відповідно до закону;

17) звертатися у передбачених законом випадках до судових органів із заявою про скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності.

Права, передбачені пунктами 1 – 9, 14 і 15 частини першої цієї статті, надаються посадовим особам органів державної податкової служби, а права, передбачені пунктами 10 – 13, 16 і 17, – головам державних податкових адміністрацій і начальникам державних податкових інспекцій та їх заступникам.

Законодавчий акт, що регулює систему оподаткування в Україні

До законодавчих актів, що мають суттєвий вплив на регулювання системи оподаткування в Україні, належить Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000 № 2181-III зі змінами.

Цей Закон є спеціальним законом з питань оподаткування, який установлює порядок погашення зобов'язань юридичних або фізичних осіб перед бюджетами та державними цільовими фондами з податків і зборів (обов'язкових платежів), включаючи збір на обов'язкове державне пенсійне страхування та внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, нарахування і сплати пені та штрафних санкцій, що застосовуються до платників податків контролюючими органами, у тому числі за порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності, та визначає процедуру оскарження дій органів стягнення.

Закон надає перелік контролюючих органів, їх компетенції, порядок узгодження сум податкових зобов'язань, оскарження рішень контролюючих органів та визначення податкового боргу.

Контролюючими органами є:

- митні органи – стосовно акцизного збору та податку на додану вартість (з урахуванням випадків, коли законом обов'язок з їх стягнення або контролю покладається на податкові органи), ввізного та вивізного мита, інших податків і зборів (обов'язкових платежів), які відповідно

до законів справляються при ввезенні (пересиланні) товарів і предметів на митну територію України або вивезенні (пересиланні) товарів і предметів з митної території України (п.2.1.1);

- органи Пенсійного фонду України – стосовно збору на обов'язкове державне пенсійне страхування (п.2.1.2);

- органи фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування – стосовно внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, у межах компетенції цих органів, визначеної законом (п.2.1.3);

- податкові органи – стосовно податків і зборів (обов'язкових платежів), які справляються до бюджетів та державних цільових фондів, крім зазначених у підпунктах 2.1.1-2.1.3 цього пункту (п.2.1.4).

Відповідно до Закону (п.2.2.1.), контролюючі органи **мають право** здійснювати перевірки своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати лише стосовно тих податків і зборів (обов'язкових платежів), які віднесені до їх компетенції цим пунктом.

Закон визначає порядок подання податкової декларації та визначення суми податкових зобов'язань (ст. 4)

Прийняття податкової декларації є обов'язком контролюючого органу. Податкова декларація приймається без попередньої перевірки зазначених у ній показників через канцелярію, чий статус визначається відповідним нормативно-правовим актом. Відмова службової (посадової) особи контролюючого органу прийняти податкову декларацію з будь-яких причин або висування нею будь-яких передумов щодо такого прийняття (включаючи зміну показників такої декларації, зменшення або скасування від'ємного значення об'єктів оподаткування, сум бюджетних відшкодувань, незаконного збільшення податкових зобов'язань тощо) забороняється та розцінюється як перевищення службових повноважень такою особою, що тягне за собою її дисциплінарну та матеріальну відповідальність у порядку, визначеному законом.

Згідно із Законом (п.5.2.2.), у разі якщо платник податків вважає, що контролюючий орган невірно визначив суму податкового зобов'язання або прийняв будь-яке інше рішення, що суперечить законодавству з питань оподаткування або виходить за межі його компетенції, встановленої Законом, такий платник податків має право звернутися до контролюючого органу зі скаргою про перегляд цього рішення, яка подається в письмовій формі та супроводжується документами, розрахунками та доказами, які платник податків вважає за потрібне надати. Скарга має бути подана контролюючому органу **протягом десяти календарних днів**, наступних за днем отримання платником податків податкового повідомлення або іншого рішення контролюючого органу, що оскаржується. Контролюючий орган зобов'язаний прийняти вмотивоване рішення та надіслати його протягом **двадцяти календарних днів** від дня отримання скарги платника податків на його адресу поштою з повідомленням про вручення або надати йому під розписку. У разі коли контролюючий орган надсилає платникові податків рішення про повне або часткове незадоволення його скарги, такий платник податків має право звернутися протягом десяти календарних днів, наступних за днем отримання відповіді, з повторною скаргою до контролюючого органу вищого рівня, а при повторному повному або частковому незадоволенні скарги – до контролюючого органу вищого рівня із дотриманням зазначеного десятиденного строку для кожного випадку оскарження та зазначеного двадцятиденного строку для відповіді на нього.

Закон визначає розмір пені, яка (п.16.4.1.) нараховується на суму податкового боргу (включаючи суму штрафних санкцій за їх наявності) із розрахунку 120 відсотків річних облікової ставки Національного банку України, чинної на день виникнення такого податкового боргу або на день його (його частини) погашення, залежно від того, яка з величин таких ставок є більшою, за кожний календарний день прострочення його сплати.

Зазначений розмір пені (16.4.2.) діє щодо всіх видів податків і зборів (обов'язкових платежів), крім пені щодо порушення строків розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що встановлюється окремим законодавством.

Законом передбачена відповідальність банків (п.16.5.1.) за порушення строків перерахування податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів або державних цільових фондів, встановлених Законом України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні». Так, банк сплачує пеню за кожний день прострочення, включаючи день сплати, у розмірах, встановлених підпунктом 16.4.1 пункту 16.4 статті 16, та штрафні санкції, встановлені підпунктом 17.1.7 пункту 17.1 статті 17 цього Закону, а також несе іншу відповідальність,

встановлену цим Законом, за порушення порядку своєчасного та повного внесення податку, збору (обов'язкового платежу) до бюджету або державного цільового фонду.

Штрафні санкції (п.17.1.) за порушення податкового законодавства накладаються на платника податків у розмірах, визначених статтею 17 Закону, крім штрафних санкцій за порушення валютного законодавства, що встановлюються окремим законодавством.

Штрафні санкції накладаються контролюючими органами, а у випадку, передбаченому пунктом 17.2 Закону (Платник податків, який до початку його перевірки контролюючим органом самостійно виявляє факт заниження податкового зобов'язання минулих податкових періодів), самостійно нараховуються та сплачуються платником податків.

1.2. Основні акти законодавства, якими визначаються особливості оподаткування операцій з цінними паперами і доходів за ними

Особливості щодо оподаткування операцій з цінними паперами і доходів за ними мають місце при визначенні:

- податку з прибутку відповідно до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» № 334/94 ВР від 28.12.94 у редакції Закону України від 22.05.1997 № 283/97-ВР зі змінами та доповненнями;
- податку на додану вартість (Закон України «Про податок на додану вартість» від 03.04.1997 № 168/97-ВР зі змінами);
- податку з доходів фізичних осіб (Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.2003 № 889-IV зі змінами);
- державного мита (Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21.01.93 №7-93 із змінами та доповненнями).

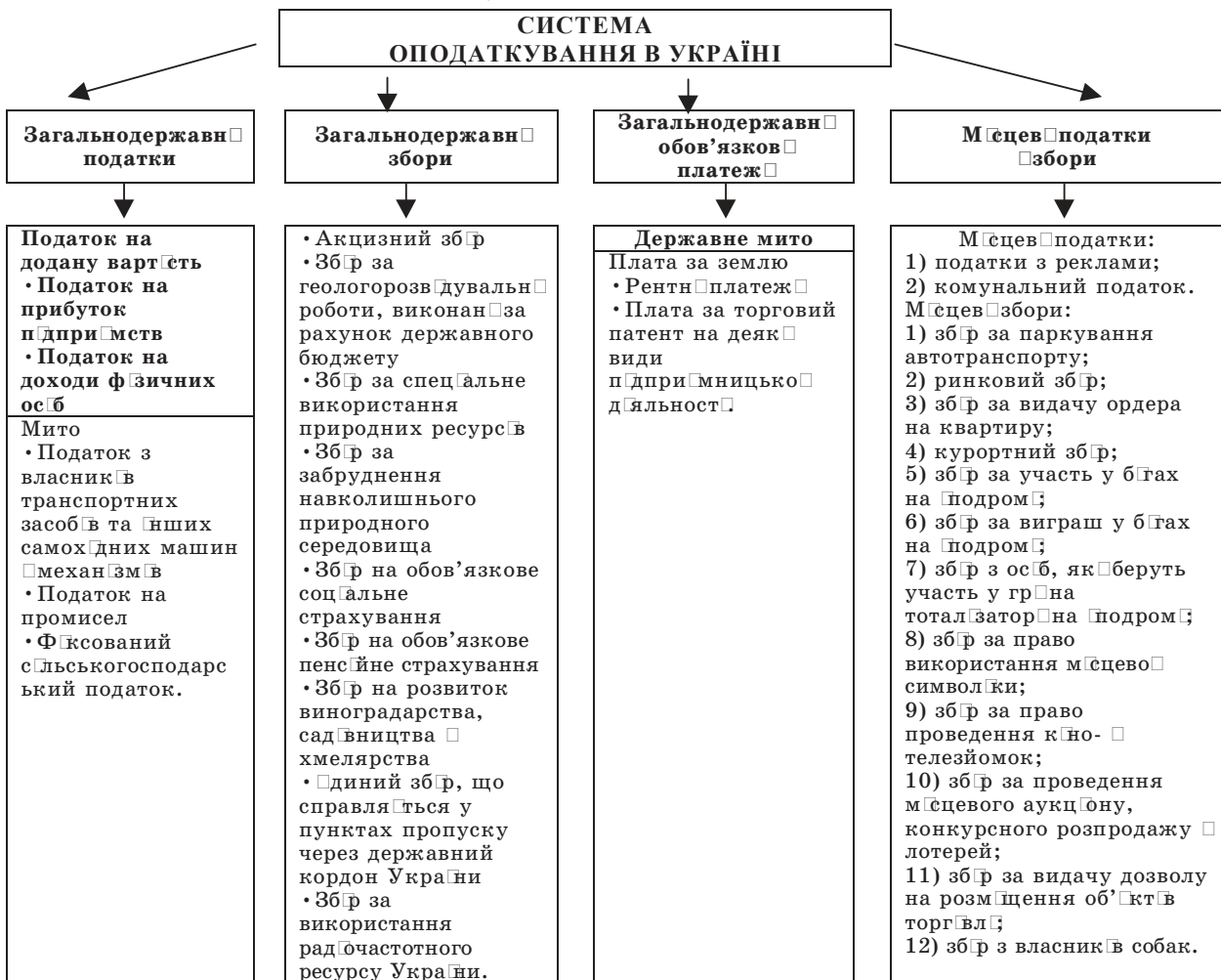

Рис. 2. Система оподаткування

На цій схемі зазначені основні податки, за якими визначаються особливості оподаткування операцій з цінними паперами і доходів за ними.